

Michel Krielaars

Het vreemde vermaak van lezen

Eens in de zoveel jaar raak ik verslaafd aan een schrijver en wil ik alles van hem of haar lezen. Zo had ik dat lang geleden met Tsjechov, Elsschot, A. Alberts en W.F. Hermans. Later kwamen daar Stendhal, Joseph Roth en Thomas Mann bij. Maar mijn opwindendste ontdekkingen deed ik in de Angelsaksische literatuur met Philip Roth, John Cheever, Graham Greene, William Trevor en Evelyn Waugh. De laatste leerde ik kennen via de televisieserie gebaseerd op zijn roman *Brideshead revisited*, waarvan de film overigens beter is dan het boek. Sindsdien kan ik geen Engelse roman meer lezen zonder de melancholieke vertelstem van acteur Jeremy Irons te horen.

Het genot van zo'n ontdekking heeft alles te maken met het vreemde vermaak dat lezen heet, zoals literatuurwetenschapper S. Dresden het ooit noemde. Onlangs beleefde ik dat gevoel voor het eerst sinds jaren, toen ik dankzij het boekenpanel van televisieprogramma *DWDD* de Britse schrijfster Jane Gardam (1928) ontdekte. Ik las haar roman *Old Filth* (vertaald als *Een onberispelijke man*) en raakte meteen verslaafd. En ja hoor, daar was Jeremy Irons weer.

Meens beseft ik dat zijn aanwezigheid in mijn leeservaring er ongetwijfeld mee te maken had dat een vertaling nooit tegen het origineel op kan. Want zo'n oorspronkelijke tekst bevat de klanken, de geuren en de cultuur van de schrijver zelf. Alleen daarom al is het zo fijn om een Engelse roman in het Engels te lezen.

In elke Engelse roman hoor ik de melancholieke stem van Jeremy Irons

Old Filth is het eerste deel van een trilogie waarin de Engelse ziel wordt ontleed. Hierin staat de succesvolle rechter en advocaat Sir Edward Feathers centraal, wiens bijnaam Old Filth (*Failed In London Try Hongkong*) luidt. Met veel zwarte humor en tegen de achtergrond van de Britse koloniale geschiedenis wordt in een poëtisch Engels zijn leven gereconstrueerd: zijn geboorte in het oerwoud van Malaya waar zijn moeder aan tropenkoorts sterft, zijn liefdeloze jeugd bij zijn door *shellshock* getraumatiseerde vader die in diezelfde groene hel bestuursambtenaar is, zijn repatriëring naar Engeland waar hij in een pleeggezin belandt, zijn tijd op kostschool en in Oxford, de Tweede Wereldoorlog, zijn eerste schreden als advocaat, zijn passieloze, maar toch redelijk gelukkige huwelijk met Betty, die een verhouding heeft met Teddy Veneering, zijn aartsvijand en tegenstander in de Hongkongse rechtbank. Het is de schone schijn, zoals die alleen in het Engeland van de 'betere kringen' bestaat en waarachter die gemeenschappelijke deler van zoveel romanpersonages schuilt: een onmetelijke eenzaamheid.

In deel 2, *The Man in the Wooden Hat*, wordt hetzelfde verhaal verteld, maar dan vanuit het perspectief van Betty, die ondanks haar oprechte liefde voor Old Filth blijft verlangen naar Veneering, met wie ze één keer het bed heeft gedeeld. En in het derde deel, *Last Friends*, is Veneering aan de beurt.

Het resultaat van die trilogie, die ik de afgelopen week heb verslonden, is dat je van alledrie gaat houden, zoveel begrip krijg je voor hun levens en geheimen, zo goed kun je je identificeren met hun eenzaamheid. En dat is misschien wel het grote geheim van Gardam. Juist daarom ben ik zo blij dat ze nog twintig andere boeken heeft geschreven en ik de hele zomer in haar wereld kan blijven rondlopen.

NAOMI KLEIN
Ze schreef een kritiek op Trump en zijn partij. „Alles wat hij doet heeft tot doel het Trump-merk vooruit te helpen.”

Door onze redacteur **Maartje Somers**

'Trump is een sloopkogel'

Is Donald Trump de gedroomde vijand van Naomi Klein? Je kunt de zakenman/president van de VS zien als de verpersoonlijking van ongeremd kapitalisme. Dat maakt hem meteen tot de culminatie van alles waar de Canadese onderzoeksjournaliste en linkse activiste Naomi Klein (47) ooit over, of beter *tegen*, schreef. Op kantoor bij haar uitgever in Londen, lacht Naomi Klein hartelijk om de suggestie. „Nou, ik zou best buiten hem kunnen. En de wereld ook.”

In een paar maanden schreef ze *No Is Not Enough. Defeating the New Shock Politics*. Het boek is een kritiek op Trump, maar vooral een scherpe, gecondenseerde kritiek op de partij waarvan hij het boegbeeld is.

„Ik heb mijn uiterste best gedaan om om Trump heen te schrijven”, zegt Klein monter. „Deel van het probleem is dat Trump zelf zo'n extreme en daardoor entertende figuur is. Dat leidt enorm af van zijn agenda. En ik wilde Trump in context plaatsen. Hij is namelijk helemaal geen politieke buitenstaander. Hij is bij uitstek het product, de belichaming en het instrument van de dominante politieke ideologie van de afgelopen decennia: het neoliberalisme. Ik dacht dat ik voor zo'n boek wel wat gereedschap in mijn kist had.”

Naomi Klein, wier Amerikaanse ouders ten tijde van de Vietnamoorlog naar Canada uitweken, werd beroemd met haar filippica's tegen datzelfde neoliberalisme. Ze debuteerde in 1999 met *No Logo*, over hoe grote merken met pasklare merkidentiteiten de publieke ruimte en de menselijke geest pogen te koloniseren. Nu is er Trump, die zijn naam overal ter wereld op torens laat plakken en wiens boodschap, ook als president, zich tot Trump-promotie lijkt te beperken.

„De Trumps zijn wat ik toen voor onmogelijk hield: een menselijk megamerk,” zegt Klein. „Ze probeerden steeds zo veel mogelijk in de spotlights te staan, als belichaming van hun luxe-merk. Nu doen ze dat als First Family. Trump is niet eens in staat onderscheid te maken tussen het presidentschap en de rest van zijn ondernemingen. Alles wat hij doet heeft tot doel het Trump-merk vooruit te helpen.”

In haar volgende, belangrijkste boek, *The Shock Doctrine* (2007), beschrijft Klein hoe landen na een revolutie of ramp vaak - in haar ogen gedwongen door de internationale norm van marktdiscipline - overgingen tot de neoliberale herstructurering van kleine overheden, minimale sociale voorzieningen en zo veel mogelijk speelruimte voor grote bedrijven. Trefzeker wees ze de gevolgen aan van dit 'rampenkapitalisme': de uitholling van de democratie, het marginaliseren van bevolkingsgroepen - menselijk surplus dat voor een goed functionerende economie niet langer nodig is -, de gapende kloof tussen arm en rijk.

Trump, zegt Klein, is niet alleen een wandelend megamerk, hij heeft zich ook ontpopt tot levende shockdoctrine.

„Trump is gekozen na een campagne van economisch protectionisme, maar heeft na de verkiezingen economisch gezien alles uit het raam gegooid wat hij zijn kiezers heeft beloofd. Het rampenkapitalisme zit in zijn regering in de persoon van strateeg Steve Bannon, die zelf gezegd heeft wat zijn doel is: de deconstructie van de overheid. Trump is de sloopkogel van radicale Republikeinen. Zijn regering is een *laissez-faire* alumniclub van de bank Goldman Sachs. Dankzij hem kunnen ze hun dereguleringsagenda erdoor drukken en de Amerikaanse democratie ontmantelen. Zijn kiezers hebben dit nog steeds niet door, omdat Trump zich zo onpolitiek gedraagt.”

Het gaat ze anders niet goed af, getuige het mislukken van hun zorgwet.

„Het is een vergissing om dat te denken. Op het gebied van wetgeving wordt er gestunteld. Maar achter de schermen worden grote brokken regelgeving gewoon afgeschaf of niet langer uitgevoerd. Veel van Trumps ministers zijn uit op de vernietiging van het ministerie dat ze leiden - Betsy DeVos is tegen openbaar onderwijs, Scott Pruitt, het hoofd van het Environmental Protection Agency, is een klimaatontkenner. Wat Pruitt aan milieubescherming heeft geschrap, of hoe minister van Buitenlandse Zaken Rex Tillerson gedwongen wordt het ministerie van Buitenlandse Zaken af te breken - in elke normale regering zou het dagelijks groot nieuws zijn. Nu is het dat niet, dankzij Trump, de ideale vierentwintiguursafleidingsmachine.”

Maar hoelang blijft hij dat nog? Zouden de Republikeinen niet veel effectiever zijn met vicepresident Mike Pence aan het roer? Zonder de permanente ophef over Rusland?

„Zodra Trump voor de Republikeinen niet meer nuttig is, of schadelijk wordt, gooien ze hem onder de bus. Bijvoorbeeld als blijkt dat hij inderdaad in de zak van de Russen zit. Maar dat kan nog een tijd duren, want het is Trump die de Republikeinen alles gegeven heeft; het presidentschap, beide kamers van het Congres en een meerderheid in het Hooggerechtshof. Pence zit op één lijn met het Congres, maar hij heeft nauwelijks aanhang onder de kiezers. Hij zou de breuk tussen de Republikeinse zakenelite en de kiezers compleet maken.”

Het neoliberalisme waart nog door de wereld als een zombie-ideologie

U gaat er in uw boek vanuit dat kiezers in de VS, maar ook in Europa, zich door xenofobe praatjes van rechtse populistten laten afleiden van hun wezenlijke belang: economische herverdeling. Acht u angst voor migratie, angst voor verlies van culturele eigenheid niet legitiem?

„Rechts heeft xenofobie nu nodig, omdat duidelijk is dat deregulerend niet werkt. Hypernationalistisch rechts moet het ideologisch vacuüm vullen, omdat kiezers niet meer geloven dat de markt ze gaat redden. Het neoliberalisme is een zombie-ideologie. Het waart nog door de wereld, maar niemand gelooft er meer in. Geef toe - je hoort weinig meer over het economisch hoogtij dat alle bootjes op zal tillen, of over de markt als panacee voor alle sociale problemen.”

„Trump voerde een racistische campagne, maar kijk hoe de Trump-kiezer reageert als hij doorkrijgt dat zijn zorgverzekering op het spel staat. Ik ben ervan overtuigd dat een sterke boodschap van herverdeling met bijbehorende politiek veel racisme uiteindelijk kan ondervangen.”

Nu ze in Londen is, is Klein gaan kijken bij de verkoelde Grenfell Tower. „Het was vreselijk - een plaats delict. Als die brand geen systeemfalen is, dan weet ik het niet meer. Grenfell Tower echoot beruchte branden als die in de Rana Plazafabriek in Bangladesh in 2013 en de Triangle Shirt-waist-brand in New York in 1911 - keer op keer blijkt dat de markt er niet in slaagt mensen voldoende te beschermen.”

Waarom lukt het links dan niet om afdoende terrein terug te winnen?

„Maar dat is niet waar! Voor de eerste keer in mijn volwassen leven tekent zich een internationale progressieve agenda af,

van herverdeling van welvaart en het tengeren van klimaatverandering, die zowel in het Verenigd Koninkrijk als in de VS heel dicht bij een overwinning kwam. Dat Bernie Sanders in de VS zover kwam, was echt verrassend, en bijzonder hoopvol. Maar Sanders heeft lang niet genoeg werk gemaakt van het verbinden van economische ongelijkheid aan kwesties als rassensongelijkheid en seksisme. Hij had veel meer moeten doen om minderheden de hand te reiken.”

Zelf zit Klein niet stil als het om die linkse agenda gaat. Ze gaf haar officiële steun aan Sanders, en deelt debatpodia met linkse kopstukken als Jeremy Corbyn en Alexis Tsipras. Links, zegt ze, moet niet alleen veel ambitieuzer worden, maar ook utopischer. „Ja, ik weet hoezeer de mislukte utopische projecten van de twintigste eeuw links nog steeds parten spelen. Maar we zijn nu decennia verder. En we hebben de grenzen van de oppositieliteratuur wel zo'n beetje bereikt.”

Met de frase 'No is not enough' wil ze uitdagen tot zo'n ander wereldbeeld. „Toen ik *The Shock Doctrine* schreef, dacht ik dat het begrip alleen van de keermoments van ongeremd kapitalisme genoeg zou zijn om het te veranderen. Toen kwam de crisis van 2008 en de snoeiende bezuinigingen en er veranderde niets. Misschien is een van de ingrijpendste gevolgen van het neoliberale tijdperk wel het verlies van verbeeldingskracht, waardoor de status quo een zekere onvermijdelijkheid heeft - precies zoals Margaret Thatcher wenste met haar slogan *There is no alternative*.”

In die zin, geeft ze toe, heeft Trump toch zijn nut. „Doordat hij zo radicaal is en de dreiging zo groot zie je de interesse in alternatieven en de moed die te benoemen toenemen. Verplegers durven te zeggen dat iedereen een zorgverzekering moet krijgen. Steden en staten laten zich deste meer voorstaan op hun inspanningen voor het klimaat, voor bescherming van migranten, en voor een fatsoenlijk minimumloon.”

Hoe doen de Democraten het als het om visie en vergezichten gaat?

„Helemaal niet goed. Rusland zuigt 90 procent van hun energie op. Nog steeds vermijden ze de discussie waardoor ze verkiezingen verliezen. Als het door inmenging van de Russen komt, hoeven ze dat niet te doen: dan ligt het niet aan hen. Het partijkader heeft nog steeds de illusie dat ze met een gematigde, centristische koers kunnen winnen. Maar ook uit de verloren nagekomen Congresverkiezingen in Georgia bleek laatst weer: na acht jaar Obama trekken Democraten met zo'n centristische boodschap onvoldoende kiezers. Winnen gaat alleen lukken met een heldere koers die primair op economische herverdeling is gericht. Elizabeth Warren en Bernie Sanders en de linker vleugel van de partij moeten de machtsstrijd in de Democratische partij zien als wat die is: een grondoorlog die taai volharding zal vergen. Ze hadden er al mee bezig moeten zijn.”

Geldt 'Nee is niet genoeg' ook voor u persoonlijk? U protesteert al twintig jaar non-stop tegen de status quo.

„Ik heb tien jaar geleden de bewuste beslissing genomen om mijn oppositie in balans te brengen met visioenen van zaken die wel werken. Ik heb dus films gemaakt over coöperaties in Argentinië die failliete fabrieken overnamen, en over zonnepanelen. Natuurlijk blijven er veel zaken waar je gewoon voortdurend nee tegen moet roepen: bezuinigingen op zorg en onderwijs, geweld tegen migranten. Maar je moet wel zorgen dat je niet in oppositie verzuurt.”

Op zoek naar de betrokken meerderheid

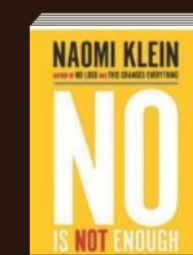
N

Naomi Klein heeft een geweldige timing. Middenin de eerste hete zomer van Trump publiceert ze haar boek over verzet. *No is not enough* gaat niet alleen over Trump, maar over verzet en vooruitgang. De idiotie van de Republikeinen is volgens haar geen ongelukkig voorval, maar het logische vervolg van vijftig jaar problemen veroorzaakt die nu niet meer te negeren zijn. Het is niet alleen maar een kwestie van Donald Trump uit het Witte Huis krijgen. Voor Klein komt deze zomer alles samen waar ze al jaren over schrijft. En nu moeten we afrekenen met de verheerlijking van miljonairs, met structureel racisme, het verwoesten van de planeet en het verkopen van publieke voorzieningen aan het bedrijfsleven. Een hartgrondig 'nee' is niet genoeg, het is ook de hoogste tijd voor een serieuze alternatief.

Naomi Klein had op dit moment best wijsneuzerig mogen zijn. De verkiezing van Trump is het uitstekende moment om 'zie je wel' te roepen. Maar voor triomfantelijk gedrag heeft ze geen tijd. Klein plaatst zichzelf temidden van het bezorgde publiek. En ze is kritisch op zichzelf. Jarenlang wilde ze zich niet wagen aan vergezichten. Liever bestreed ze concrete problemen. Dat maakte haar boeken ook zo aanstekelijk: ze bulkten van de feiten en de herkenbare verhalen, met regelmatig een goed gevoel voor drama. Maar nu wil ze verder gaan. Want als links alleen maar bezig is met tegenhouden, zo schrijft ze, dan is het rechtse nationalisme de enige uitweg voor mensen die verandering willen.

Het boek analyseert op indrukwekkende wijze hoe het zover heeft kunnen komen. Ondertussen onderzoekt ze, vastberaden maar ook een beetje ongemakkelijk, hoe het verder moet. Ze doet allerlei strategische voorstellen, van economisch populisme tot een politiek gebaseerd op waarden en het mobiliseren van de 'betrokken meerderheid'. Dat laatste lijkt een bindend thema, over hoe neoliberalisme staat voor liefdeloosheid en hoe betrokkenheid bij het publiek wordt ontmoedigd. Terwijl dat volgens haar toch de meerderheid is (de 'caring majority'): betrokken mensen, voor wie Trump een doorn in het oog is.

Tim de Gier

Naomi Klein:
No Is Not Enough. Defeating the New Shock Politics.
Allen Lane,
288 blz. € 14,99
De Nederlandse vertaling verschijnt op 5 september bij De Geus